

**АСОЦІАТИВНІ ПОЛЯ СЛІВ «УЧИТЕЛЬ», «ШКОЛА»,
«УРОК» (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВІЛЬНОГО
АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)**

ШИФР АСОЦІАТИВНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ ЛЕКСЕМИ	
1.1 Вільний асоціативний експеримент як метод експериментального дослідження семантики слова	6
1.2 Аспекти аналізу асоціативного поля слова у сучасній лінгвістиці	9
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ СЛІВ-СТИМУЛІВ «УЧИТЕЛЬ», «ШКОЛА», «УРОК»	
2.1 Асоціативне поле слова-стимулу <i>учитель</i>	13
2.2 Змістові і структурні особливості асоціативних реакцій на слово-стимул <i>школа</i>	18
2.3 Семантика лексеми <i>урок</i> в аспекті асоціативних реакцій	22
ВИСНОВКИ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	30
ДОДАТОК 1. Асоціативне поле слова-стимулу <i>учитель</i>	34
ДОДАТОК 2. Асоціативне поле слова-стимулу <i>школа</i>	36
ДОДАТОК 3. Результати кількісного аналізу тематичних сфер асоціативного поля лексеми <i>школа</i>	38
ДОДАТОК 4. Асоціативне поле слова-стимулу <i>урок</i>	40
ДОДАТОК 5. Зразки анкет інформантів	42

ВСТУП

Українське суспільство перебуває в процесі реформування багатьох сфер, особливо значущими і водночас складними є зміни в освітній галузі. Школа загалом, учитель і учень як суб'єкти освітньої діяльності опинилися в епіцентрі трансформацій, спричинених глобалізацією, цифровізацією, численними суспільними викликами, зокрема пандемією та переходом на дистанційну форму навчання.

Ці умови визначають сучасне навчання як багаторівневу комунікацію, актуалізують проблеми формування культури реалізації потреб та прав усіх учасників освітнього процесу, зокрема модифікації взаємодії учителя та учня. З іншого боку, останнім часом з'явилося чимало нарікань на сучасну школу, вчителів, традиційні форми навчання. Низка об'єктивних професійних проблем, активні громадські обговорення за участю експертів та публічних осіб, численні публікації в ЗМІ, інколи з умисними «пошуками сенсацій», засвідчують потужний соціальний запит на нову школу, нового вчителя і нового учня, проте, на жаль, вони спричинили також формування негативного образу сучасного педагога і школи загалом. Традиційна для українського менталітету повага до першого учителя, наставника поступається місцем недовірі батьків до учителів, неповазі учнів до педагогів, загальній тривожній тенденції до зниження ролі учителя в суспільстві.

Сучасна ситуація потребує змін в освіті та освітньому законодавстві, мисленні учасників освітнього процесу, а також дослідження тлумачень ключових понять освітнього процесу – *учитель, школа, урок*, семантичних зрушень у цих словах, нових конотаційних нашарувань, зокрема в мовній картині світу українських студентів педагогічної спеціальності. Ці міркування обумовлюють актуальність нашої наукової роботи. Відомо, що апробованим методом експериментального дослідження семантичного обсягу слова є вільний асоціативний експеримент. Для конструювання асоціативних полів лексем-

стимулів *учитель, школа, урок* проведено вільний асоціативний експеримент, інформанти – 106 студентів першого курсу педагогічної спеціальності.

Метою нашої наукової розвідки є конструювання і характеристика асоціативних полів лексем-стимулів *учитель, школа, урок* на основі матеріалів, отриманих у результаті вільного асоціативного експерименту, та порівняння їх з установленими значеннями цих слів, зафіксованими у відповідних лексикографічних джерелах, окремих публікаціях дослідників.

Для досягнення поставленої мети реалізовано наступні завдання:

1) проаналізовано семантику слів *учитель, школа, урок* за тлумачним і термінологічним словниками;

2) проведено вільний асоціативний експеримент, інформанти – 106 студентів першого курсу педагогічної спеціальності;

3) укладено асоціативні поля слів-стимулів *учитель, школа, урок* за матеріалами вільного асоціативного експерименту;

4) охарактеризовано зміст і структуру асоціативних полів слів-стимулів *учитель, школа, урок* та зіставлено з відповідними полями, зафіксованими у наукових джерелах.

Об'єкт дослідження – асоціативні поля слів-стимулів *учитель, школа, урок*. **Предмет дослідження** – структурні елементи асоціативних полів слів-стимулів *учитель, школа, урок*, їх зміст та кількісні характеристики, денотативний та конотативний компоненти семантики відповідних лексем.

Фактичним матеріалом наукової роботи є асоціативні поля слів-стимулів *учитель, школа, урок*, сконструйовані за результатами вільного асоціативного експерименту, інформанти – 106 студентів першого курсу педагогічної спеціальності .

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової літератури для теоретичного обґрунтування понять «мовна картина світу», «асоціативне поле», «семантичний обсяг слова»; *емпіричні:* вільний асоціативний експеримент для збору реакцій на слова-стимули *учитель, школа, урок*; описовий і структурний – для аналізу асоціативного поля слів-стимулів; статистичний –

для обробки отриманих результатів, установлення кількісних характеристик елементів асоціативних полів слів-стимулів, узагальнення результатів експерименту.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вперше проведено вільний асоціативний експеримент для визначення змісту і структури асоціативного поля слів *учитель, школа, урок* (інформанти –студенти першого курсу педагогічної спеціальності), проаналізовано зміст і структуру асоціативних полів слів-стимулів *учитель, школа, урок* та частково зіставлено з відповідними полями, зафіксованими у наукових джерелах.

Теоретичне значення роботи: зібрані і опрацьовані матеріали вільного асоціативного експерименту є певним доповненням до асоціативних словників, зокрема асоціативними полями слів *учитель, школа, урок*, які репрезентують особливості мовної картини світу українського студента-першокурсника педагогічної спеціальності.

Практичне значення роботи полягає в тому, що теоретичні засади й методика визначення асоціативного поля слів *учитель, школа, урок* можуть бути використані в наступних дослідженнях для конкретизації та доповнення відповідних лексикографічних джерел; на заняттях із навчальних дисциплін «Загальне мовознавство», «Прикладна лінгвістика», «Сучасна українська літературна мова».

Апробація результатів дослідження. Узагальнені результати вільного асоціативного експерименту з визначення асоціативного поля слів *учитель, школа, урок* обговорено на засіданні проблемної групи «Актуальні питання психолінгвістики» (червень 2020 р., формат засідання – on-line). Статтю «Особливості асоціативного поля лексеми «учитель» (за матеріалами вільного асоціативного експерименту)» рекомендовано до друку у збірнику «Філологічні студії» (Випуск 7. N, 2021).

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (37 позицій), п'яти додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ ЛЕКСЕМИ

1.1 Вільний асоціативний експеримент як метод експериментального дослідження семантики слова

У «Великому тлумачному словнику української мови» психологічний термін «асоціація» потрактовано як зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше. О. Селіванова наголошує, що встановлюється також зв'язок між «...їхніми [*тобто відчуттів, уявлень, почуттів, думок, образів тощо*] позначеннями у мові, який утворюється за певних умов на підставі умовного рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [Селіванова 2008, с. 235]. Ці зв'язки є результатами складних психофізіологічних процесів: будь-яке слово, сказане, прочитане або почуте, приводить у дію величезний механізм асоціативних залежностей, який формує певний образ. Утворюючи асоціації, мовець виявляє власне сприйняття дійсності крізь призму індивідуальної картини світу, що пов'язана з певним соціальним, культурним, ментальним та лінгвістичним просторами і закарбована у підсвідомості. Дослідники визначають ключовими властивостями асоціативного механізму мимовільність і спонтанність.

«У дослідженнях вербальних асоціацій виділено два підходи – лексикоцентричний та текстоцентричний: перший спрямований на аналіз асоціативного поля лексичних одиниць, семантичної близькості між словами, дослідження мережі внутрішнього лексикону, пам'яті і т. ін., другий – на характеристику асоціативних стратегій побудови текстів, асоціативні поля ключових слів у тексті, асоціативних процесів, пов'язаних із породженням мовлення і т. ін.» [Селіванова 2008, с.235]. Отже, для мовознавців механізм асоціювання – це спосіб встановлення безпосереднього зв'язку лінгвальних одиниць.

Асоціативний експеримент є засобом збору емпіричного матеріалу у різних наукових галузях, зокрема психології, соціології тощо, у суміжних науках: психолінгвістиці, етнолінгвістиці, соціолінгвістиці, лінгвокультурології, окремих мовознавчих напрямках: лінгвістичній семантиці, контрастивній, гендерній лінгвістиці, когнітології, теорії навчання мови, теорії мовленнєвої діяльності. Цим методом особливо активно послуговуються у психолінгвістичних дослідженнях для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу.

О. І. Горошко виокремлює п'ять етапів становлення асоціативного експерименту як наукового методу: етап становлення як методу наукового пізнання (1879–1910); поява поняття «асоціативна норма» та встановлення перших асоціативних норм (1910–1954); психолінгвістичний етап (50-і рр. – поч. 70-х рр. XX ст.); «діяльнісний етап» (70-80 рр. XX с.), пов'язаний із зростанням кількості досліджень, їх масштабів, розробкою більш детальної методики експерименту; виникнення асоціативної лінгвістики (к. 80-х рр. XX ст. – наш час) [Горошко, 2001].

Активізація використання асоціативного експерименту як дослідницького методу в прикладній лінгвістиці пов'язана із розробкою проблеми семантичного обсягу слова, зокрема його конотативного компонента. Асоціативна реакція інформантів уможливорює виокремлення ознак вихідного слова, які є найбільш актуальними та слугують причиною для включення цього слова в певну систему зв'язків, що виявляється при зіставленні початкового слова та отриманої реакції [Закорко, с. 106].

Матеріали асоціативного експерименту відтворюють універсальні когнітивні структури (знання) та індивідуальні риси інформантів, зміст їхніх особистісних уявлень. Результати асоціативного експерименту дають можливість виділити семантичні компоненти лексичних одиниць, а асоціативні зв'язки слів-стимулів – прослідкувати особливості образів мовної картини світу, отже, і окремі ціннісні орієнтації суспільства.

Мовна картина світу – «...сукупність уявлень людини про реальний світ, що закріплена в системі значень певної мови, у її лексико-семантичній підсистемі, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні» [Соколовська, с. 87–88]. Ці уявлення знаходять відображення в семантиці мовних одиниць так, що, засвоюючи мову, зокрема значення слів, мовець одночасно засвоює ці уявлення, а упродовж життя доповнює, видозмінює, коригує їх.

В українському мовознавстві теоретичне обґрунтування мовної картини світу (етнолінгвістичні студії) розпочав О. О. Потебня. Концепцію мовної картини світу узагальнено витлумачили Ю. Апресян та його послідовники: кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття і організації світу; репрезентовані у мові значення складаються в певну єдину систему поглядів, обов'язкову для всіх носіїв мови, вона і є мовною картиною спільноти; властивий мові погляд на світ частково універсальний, частково національно специфічний, так що носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов.

З-поміж сукупності сучасних лінгвістичних методів і прийомів вивчення мовної картину світу дослідники виокремлюють вільний асоціативний експеримент як психолінгвістичний метод «...виявлення зв'язків уявлень, які зумовлені попереднім досвідом і завдяки яким одне уявлення, що з'являється у свідомості, викликає на основі схожості, суміжності або протилежності інше» [Сурмач, с. 22]. Він «... передбачає отримання асоціацій (реакцій) від інформантів на слово або ряд слів (слова-стимули), і ці реакції є конституюнтами асоціативного поля слова» [Загородня, с. 60].

У першому словнику асоціативних норм Kent G.H., Rosanoff A.J. *A Study of Association in Insanity* (American Journal of Insanity. 1910. V. 67, N 1-2) було зібрано реакції 1000 реципієнтів на сто слів-стимулів. З того часу у науковому обігу утвердилося поняття «список Кент-Розанова», яке стало основою асоціативних досліджень.

В українському словнику асоціативних норм Н. П. Бутенко (1979 р.) до 100 слів «списку Кент-Розанова» дослідниця додала ще 33 слова, її ж «Словник асоціативних означень іменників в українській мові» (1989 р.) уміщує понад 800 словникових статей. «Слов'янський асоціативний словник» охоплює матеріали вільних асоціативних експериментів, проведених російською, білоруською, болгарською, українською мовами (1998-1999), має HTML та PDF версії і друкований варіант (2004).

На початку XXI ст. в українському мовознавстві з'явилася нова праця з асоціативної лінгвістики – «Український асоціативний словник» С. В. Мартінек. Перший том словника презентує асоціативні поля слів-стимулів («від стимулу до реакції»), другий – у зворотньому порядку («від реакції до стимулу»).

У дисертаційній роботі О. Ф. Загородньої «Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту)» для обробки результатів асоціативних експериментів використано авторську комп'ютерну інформаційно-аналітичну систему «STIMULUS».

Дослідники підкреслюють, що вивчення асоціативного поля слова на матеріалах асоціативних експериментів, які репрезентують живе мовлення представників певного етносу і відбивають актуальний семантичний обсяг слова на синхронічному зрізі, є важливим для окреслення напрямів розвитку значення конкретних лексем і конкретизації образів мовної свідомості, що стоять за тим чи іншим словом.

1.2 Аспекти аналізу асоціативного поля слова у сучасній лінгвістиці

Асоціативні словники вміщують лінгвальні матеріали масових вільних асоціативних експериментів, змістом яких є реакції-відповіді інформантів на слова-стимули. Відомо, що вербальні асоціації виникають як довільно, так і мимоволі; вони можуть частотними – виникають у багатьох носіїв мови і одиничними, унікальними. Предметом лінгвістичного аналізу є переважно

частотні асоціації, що характеризуються довільністю і досить високою швидкістю встановлення. Отриманий в результаті асоціативного експерименту матеріал підлягає опрацюванню, статистичній обробці та дозволяє виявити асоціативні норми, асоціативні поля та асоціативну мережу мови.

Сукупність асоціатів, реакцій на слово-стимул, виявлених у результаті асоціативного експерименту, називають асоціативним полем слова (термін уведено Ш. Баллі). У асоціативному полі виокремлюють ядро (найбільш частотні реакції) та периферію (одиначні реакції). Дослідники розрізняють також індивідуальні і колективні асоціативні поля. Друге встановлюється при узагальненні й обробці результатів експерименту і назване асоціативною нормою [Селіванова 2006, с. 238].

Реакції учасників асоціативного експерименту на слово-стимул зумовлені низкою чинників, з-поміж них виокремлюють лінгвістичні – значення слова-стимулу та прагматичні – вплив особи, що проводить експеримент, умови, у яких проводиться експеримент тощо. Дослідники дискутують з приводу того, за якими критеріями обирати слова для асоціативного експерименту, зокрема в аспекті їх актуальності. Вибір слів-стимулів для нашого експерименту зумовлено кількома причинами: вони є соціально значущими, належать до активного складу лексичної системи, актуалізовані у мовній свідомості народу складними трансформаційними процесами у суспільстві. Маючи усталене значення в мові, зафіксоване лексикографічними джерелами, кожна з цих лексем упродовж останніх років суттєво змінила конотаційний компонент семантичної структури, що спричинено специфікою сучасної мовної картини світу та її усвідомленням мовцями, насамперед молоддю.

Обрані нами для асоціативного експерименту слова-стимули *учитель*, *школа*, *урок* не входять до реєстру жодного із згаданих вище асоціативних словників, за винятком «Словника асоціативних означень іменників в українській мові» Н. П. Бутенко, де зафіксовано асоціативні означення лексем *школа* і *урок* [Бутенко, 1989, с.300, 320-321].

Реалізуючи мету нашого дослідження, ми скористалися науковими підходами щодо конструювання і характеристик асоціативних полів слів-стимулів українських мовознавців Н. П. Бутенко, О. І. Горошко, С. В. Мартінек, О. Ф. Загородньої, О. М. Дзюбенко та ін. За результатами психолінгвістичних експериментів з участю різних категорій інформаторів науковці реконструювали окремі фрагменти змісту і структури мовної картини світу українців, відображені в мовній свідомості. Зауважимо, що сучасне потрактування природи вербальних асоціацій залежить від наукової парадигми, обраної дослідником. Наприклад, Д. І. Терехова опрацювала принципи систематизації асоціацій і проаналізувала асоціативний зміст лексем *народ*, *держава* в етнопсихологічному аспекті. У. Б. Марчук визначила асоціативний потенціал концептів *жінка*, *мати*, *дім*, *батьківщина*, *воля*, *свобода* в англійській, французькій, польській та українській мовах із позицій лінгвокультурології. Вербальні асоціації як лінгвостилістичне явище аналізує Ж. Марфіна.

Використовуючи матеріали вільних асоціативних експериментів, дослідники визначили особливості мовної картини світу сфери державної служби (Т. Є. Недашківська), економічної галузі (Л. В. Кушмар), реклами (О. В. Денисевич) тощо. У науковій розвідці О. Дзюбенко «Концепт *навчання* в мовній картині світу української студентської молоді (за даними психолінгвістичного експерименту)» схарактеризовано асоціативне поле слова-стимулу *учитель*. Праці Л. Сердійчук, З. Сиротюк, І. Романишиної, Л. Спиридонової присвячено різноаспектному аналізу концепту *учитель / teacher*.

Попри значні напрацювання у дослідженні асоціативних полів, питання класифікації асоціацій залишається дискусійним. Найчастіше науковці виокремлюють парадигматичні та синтагматичні асоціації, асоціації за родовою належністю, граматичні та фонологічні. Дослідники висловлюють припущення, що парадигматичні асоціації є відображенням відношень мовних одиниць, а синтагматичні – предметних відношень, відображених у

мовленнєвій сфері. Слова-реакції можуть зумовлювати родо-видові зв'язки (*яблуна – фруктове дерево, кішка – домашня тварина*), «звукові» асоціації (*гай – край*), ситуативні зв'язки (*кішка – миша, молоко*). Виокремлюють також «клішовані» асоціації, які відтворюють «мовленнєві кліше» (*майстер - золоті руки*), «соціально детерміновані» (*жінка – мати, господарка*) тощо.

Загалом результати асоціативних експериментів відображають певну лінгвістичну реальність, зміст якої – асоціативні зв'язки слів, і саме ці зв'язки, отримані у конкретній групі інформантів, репрезентують специфіку світосприйняття цих людей. Отже, можна висловити припущення, що студенти-першокурсники, учасники вільного асоціативного експерименту, через повторювані в їхньому асоціюванні реакції виявили колективне ставлення до ключових понять обраної сфери професійної діяльності, індивідуальне розуміння слів-стимулів *учитель, школа, урок* зосереджено в периферійних асоціаціях.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ АСОЦІАТИВНИХ ПОЛІВ СЛІВ-СТИМУЛІВ «УЧИТЕЛЬ», «ШКОЛА», «УРОК»

Технологія проведення вільного асоціативного експерименту для визначення асоціативних полів слів-стимулів «учитель», «школа», «урок».

12 лютого 2020 року 106 студентам першого курсу педагогічної спеціальності було запропоновано записати асоціативні реакції на слова «учитель», «школа», «урок» (5 реакцій на кожне). Слова-стимули озвучено експериментатором. Учасникам потрібно було якомога швидше письмово відповісти на почуте слово-стимул першими словами, які спадають на думку під час реагування. Вибір слова-реакції не обмежувався ні формально, ні семантично. Час для запису асоціацій – 4 хв., щоб можна було зафіксувати 15 слів-реакцій. Ми врахували застереження дослідників, що при жорсткому обмеженні часу інформанти дають найтипівіші відповіді, тоді як збільшення часу урізноманітнює реакції і викликає появу незвичних, унікальних асоціацій.

Анкетування було анонімним, проте значна частина студентів указала своє прізвище. На основі анкет створено базу даних із **1802 асоціативних реакцій** (окремі інформанти відповіли 6 і більше асоціаціями на окреме слово-стимул), що стала фактичним матеріалом нашого дослідження. Зауважимо, що слова-асоціати подаємо в оригінальному написанні інформантів.

2.1 Асоціативне поле слова-стимулу *учитель*

Відомо, що лексикографічне значення слова репрезентує його усталену семантику. Порівняємо окремі дефініції лексеми «учитель». За матеріалами одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови», *учитель*:
1. Особа, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі.
2. Людина, яка є авторитетом у якій-небудь галузі, яка впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом [Словник української мови: в 11 томах. Том 10. С. 536].

За «Українським педагогічним словником», *учитель* у широкому суспільному значенні – мислитель, громадський діяч, який формує погляди й переконання людей, допомагає їм знайти свій шлях у житті. Учителем часто називають людину, чия мудрість і життєвий досвід залишили глибокий слід у розвитку окремої особливості та її долі. У педагогічному, більш вузькому й безпосередньому, значенні *учитель* – це спеціаліст, який проводить навчальну й виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів [Гончаренко, с. 341]. Отже, у нормативних словниках встановлено кілька значень лексеми *учитель*: особа, яка навчає; авторитет у певній галузі; мислитель; громадський діяч; спеціаліст, який проводить навчальну й виховну роботу з учнями в загальноосвітніх школах різних типів.

У результаті вільного асоціативного експерименту отримано **540 слів-реакцій** на слово-стимул *учитель* (окремі інформанти відповіли 6 і більше асоціаціями). Асоціативне поле слова-стимулу *учитель* представлено в ДОДАТКУ 1. Установлено частотність уживання асоціатів. Найбільш частотні з них потрактуємо як ядерні (від 10 асоціацій і більше), медіарні (5-9 асоціацій), найменш частотні – периферійні: ближча периферія (2-4 реакції) і віддалена (одиночні реакції). Зауважимо, що наш підхід до викремлення ядра і периферії асоціативного поля, є суб'єктивним та потребує доопрацювання.

До ядерної зони асоціативного поля лексеми *учитель* за результатами асоціативного експерименту віднесено: *наставник 29, знання 24, навчання 19, мудрість 18, урок 15, розум 13, школа 13, оцінки 12, повага 12, друг 12*. (Цифра вказує на кількість слів-асоціатів за результатами вільного асоціативного експерименту).

До медіарної зони зараховуємо реакції: *професія 9, виховання 9, освіта 7, крик 6, приклад 6, друга мама 6, пояснення 6, дошка 6, освічена людина 5, вихователь 5, досвід 5, журнал 5, професіонал 5*.

Ближчу периферію представлено такими лексемами: *«Дзвінок для вчителя!» 4, окуляри 4, відповідальність 4, строгість 4, праця 4, порадник 4, розумний 4, суворість 4, авторитет 4, страх 4, компетентність 4,*

поведінка 3, освіченість 3, викладання 3, червона паста 3, жінка 3, допомога 3, контроль 3, доброта 3, ставлення 3, класний керівник 3, підтримка 3, повчання 3, робота 3, вимогливий 3, математика 3, знавець 2, несправедливість 2, справедливий 2, елегантність 2, байдужість 2, провідник 2, непорозуміння 2, гнів 2, інформація 2, діловий стиль 2, розумна людина 2, ЗНО 2, натхнення 2, крейда 2, джерело знань 2, мислитель 2, контрольна робота 2, стрес 2, накази 2, креативність 2, розвиток 2, наполегливість 2, вимоги 2, мовець 2, спеціаліст 2, оратор 2, чесність 2, дисципліна 2, не цікаво 2, настрій 2, зауваження 2, дискусії 2.

Віддалену периферію становлять одиничні реакції, наведемо окремі з них: *щоденник, дозвілля, строгий, начитаність, клас, питання, 1 вересня, зразок, харизма, дикція, правило, промова, лекція, дзвінок, людина, яка навчає, іноді людина, яка дратує, викликає повагу, той, хто не завжди зрозумілий мені, повний ідеал поведінки (має бути), «Зараз батькам твоїм зателефоную!».*

Склад ядерної та медіарної зон асоціативного поля підтверджує, що сучасний учитель найбільше асоціюється зі школою та учнями, зокрема з їх навчанням і вихованням, що відповідає лексикографічному витлумаченню цієї лексеми. Тенденції останнього часу щодо педагога як мотиватора учнів відображені в реакціях *приклад, пояснення, досвід* у медіарній зоні. Авторитет вчителя, подекуди його суворість презентовано асоціатами *освічена людина, вихователь, крик* також у медіарній зоні.

О. Дзюбенко, аналізуючи асоціативне поле лексеми *учитель*, виокремила близько двох десятків тематичних сфер і кількісно схарактеризувала їх [Дзюбенко, с. 55–56]. Порівняємо окремі результати, враховуючи час проведення вільних асоціативних експериментів (2015 і 2020 рр.) та особливість наших інформантів – студентів першого курсу педагогічної спеціальності.

Тематична сфера «Атрибути вчителя» (*дошка, указка, крейда, журнал*) кількість асоціатів – 10,6 %, у нашому експерименті – 7,2 % (*дошка, указка, крейда, журнал, червона паста, щоденник, подвійний листочок тощо*).

Тематична сфера «Позитивні характеристики» (*найкращий, доброта, улюблений, хороший, повага, людяність, порядний, цікавий, розуміння, справедливість, молодець, герой, скарб*) – 5, 8 %, у нашому експерименті – 9,3 % (*доброта, улюблений, повага, людяність, порядний, цікавий, розуміння, справедливість, молодець, креативний, коректний, добряк, втілення доброти, турбота тощо*).

Тематична сфера «Негативні характеристики» (*злий, дурник, кричить, правий завжди, надоїв, вбивця, кат*) – 3,5 %, у нашому експерименті – 8,3 % (*крик, строгість, страх, несправедливість, байдужість, гнів, пригнічення, зверхність, тиран, училка тощо*).

Отже, констатуємо зростання кількості асоціатів на позначення позитивних і негативних рис учителя порівняно з попереднім експериментом, проте у нашому дослідженні не зафіксовано виразно експресивно маркованих найменувань типу *вбивця, кат*.

Установлено досить незначну кількість асоціативів на позначення зовнішнього вигляду вчителя, зокрема *окуляри 4, елегантність 2, діловий стиль 2, бідність, коротка зачіска, прискіпливий погляд, спідниця*. Натомість домінують номінації особливостей характеру, темпераменту, моральних якостей. Кількісно переважають слова-реакції з позитивною семантикою: *повага 12, відповідальність 4, чесність 2, дисципліна 2, серйозність, зацікавленість, креативний, коректний, харизма, стриманість, толерантність, терпеливість, турбота, пунктуальність*.

Асоціації на позначення негативних рис характеру більш розгорнуті, експресивно забарвлені: *байдужість 2, гнів 2, пригнічення, строгий, байдужа людина, сварки, тиран, училка, всезнайка, розжовування, поганий настрій учителя, підвищений голос, не ідеальний, жага показати себе з кращого боку тощо*.

Зафіксовано лише одну протилежну реакцію: *несправедливість 2, справедливий 2*.

Асоціативне поле лексеми *учитель* утворюють слова, які репрезентують суб'єкт-суб'єктні відношення в освітньому процесі: *учитель – наставник 29, друг 12, друга мама 6, вихователь 5, професіонал 5, порадник 4, знавець 2, провідник 2, товариш*. Окремі асоціати цієї групи є метафоричними, мають ознаки перифраз: *джерело знань 2, мислитель 2, креативність 2, вірець, геній, кіборг, Прометей знань, рятівник, диригент*. Зауважимо, що умови асоціативного експерименту не дозволяють виявити достовірність подібних асоціацій, а тому ставимося до таких реакцій з деякою пересторогою, на нашу думку, вони можуть мати іронічний характер.

Менше 5 % асоціативного поля лексеми *учитель* займають описові конструкції: *людина, яка навчає; іноді людина, яка дратує, викликає повагу; той, хто не завжди зрозумілий мені; людина, яка має знання, той, що віддає, ділиться власними знаннями; напутник (направляє на правильний шлях); той, хто висловлює правила; уся душа «вкладена» в роботу, творчість*.

Незначна кількість асоціацій репрезентує педагогічні спеціальності: *математика 3, хімія, німецька, англійська, навчальний предмет, зарубіжна*, одна реакція – антропонім: *Анжела Юрївна*.

Значенням мовнокомунікативної складової компетенції педагога і професійною орієнтованістю інформантів пояснюємо такі асоціації до слова *учитель*: *мовець 2, оратор 2, дикція, промова, лекція, вміння комунікації, харизма*.

Досліджуване асоціативне поле також відображає певні соціальні стереотипи та сучасне становище педагога: *ЗНО 2, фізична та інтелектуальна втома, апатія, бідність, «писанина», зайнятість, думка, якої ти маєш притримуватись, щоб сподобатися учителю; учителі «старої закалки», години переконання, подвійний листочок, безкінечні записи в журналі, двійки, жага показати себе з кращого боку, неймовірність побачити його поза межами школи, жалість*. Проблеми школи виразно демонструють асоціати: *зловживання, історії про життя на уроках, «А куди подівся комунізм?», жарти з фейсбука, анекдоти від бабусі директора*. Такі реакції пояснюємо

частково скептичним, проте загалом доброзичливим ставленням майбутніх педагогів до традиційного образу вчителя, наприклад: «Дзвінок для вчителя!» 4, «Зараз батькам твоїм зателефоную!», «любімчики», що будемо робити.

Насторожує відсутність у встановленому асоціативному полі лексеми *учитель* слів-реакцій, пов'язаних із літературними чи кінематографічними образами педагогів, наставників, за винятком фільм «Вчитель на заміну». Також одиничною виявилася асоціація *сила* (адже важко бути учителем).

Отже, ми проаналізували окремі змістові і структурні риси асоціативного поля слова-стимулу *учитель*. Сучасні студенти є виразниками ідеології нашого суспільства, фрагмент їхньої мовної картини світу частково представлено у асоціатах. На нашу думку, позитивним є те, що постать *учителя* актуалізована та ціннісно маркована у свідомості майбутніх педагогів. Це підтверджено змістом і кількістю слів-асоціатів.

2.2 Змістові і структурні особливості асоціативних реакцій на слово-стимул *школа*

За матеріалами одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови», *школа*: 1. Навчальний заклад, який здійснює загальну освіту і виховання молодого покоління; // Система загальної освіти, сукупність навчальних закладів; // Приміщення, в якому міститься такий заклад; // збірн., розм. Колектив учнів навчально-виховного закладу; учні й учителі такого закладу. 2. Спеціальний навчальний заклад, училище, курси і т. ін., де здобуваються професійні знання, кваліфікація; // Військовий навчальний заклад, признач. для підготовки офіцерського й молодшого командного складу армії. 3. Набування знань, досвіду, навичок, а також сам набутий досвід, практичні знання // Те, що дає практичні знання, досвід; // Форма поширення досвіду й підвищення загального культурного рівня кого-небудь. 4. Система практичних прийомів вивчення, засвоєння чого-небудь, оволодіння чимось. 5. Напрямок у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці; // чия, кого, з означ. Група

учнів, послідовників, однодумців кого-небудь.). 6. сад. Те саме, що шкілька [Словник української мови: в 11 томах. Том 11. С. 480].

За «Українським педагогічним словником», *школа* – навчально-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді та дорослих. Школа – явище історичне, завдання і зміст її змінювалися зі зміною суспільно-економічного ладу. Школа в Україні покликана здійснювати розумове, трудове, моральне, фізичне й естетичне виховання учнів, залучаючи підростаюче покоління до духовної культури й матеріального виробництва, озброюючи його необхідними знаннями і способами діяльності. Конкретніші значення: 1. Навчально-виховний заклад. 2. Система освіти, сукупність закладів для навчання. 3. Набутий досвід. 4. Напрямок у науці, літературі, мистецтві, суспільно-політичній думці, побудований на основі принципів, спільних поглядів, традицій. 5. Посібник для навчання гри на музичному інструменті, співів. 6. Будинок школи [Гончаренко, с. 364–365].

У результаті вільного асоціативного експерименту отримано **648 слів-реакцій** на слово-стимул *школа* (окремі інформанти відповіли 6 і більше асоціаціями). Асоціативне поле слова-стимулу *школа* представлено в ДОДАТКУ 2.

До ядерної зони асоціативного поля лексеми *школа* за результатами вільного асоціативного експерименту увійшли реакції: *друзі 42, урок 42, навчання 31, однокласники 26, вчитель 25, заклад 21, перерва 19, знання 17, другий дім 16, їдальня 15, дзвоник 14, домашнє завдання 13, освіта 12, спогад 11, будівля 11, директор 10*.

До медіарної зони зараховуємо: *парта 9, оцінки 8, ЗНО 8, одинадцять років 8, канікули 8, олімпіади 7, дитинство 7, випуск 7, час 7, учні 5*.

Ближчу периферію представлено такими лексемами: *книги 4, веселоці 4, діти 4, радість 4, колектив 4, 1 вересня 4, розвиток 4, екзамени 4, учительська 3, дім 3, розваги 3, гроші 3, клас 3, чергування 3, прогули 3, домашня робота 3, втома 3, стрес 3, нудьга 3, цікаво 2, весело 2, перше кохання 2, крейда 2, пекло 2, кабінет 2, завдання 2, форма 2, пам'ять 2,*

батьківські збори 2, осінь 2, контрольні 2, штори 2, несмачна їжа 2, храм знань 2, гуртки 2, друга домівка 2.

Віддалену периферію становлять одиничні реакції, наведемо окремі з них: *відстала система освіти, фільм «Академія Рошмар», Холден Калфілл, період соціалізації, тераріум, виклик, стійкість, позитивні моменти, комфорт, затишок, щастя, мало сну, розмови, класно, круто, гарно, неймовірно, хвилювання, переживання, весела компанія, хвороби, примус, творчість, скелети, колби з вонючими препаратами, контрольна робота, кабінет інформатики, сім'я, проблеми, покоління, правила, повага, портфель, журнал, непотрібний матеріал тих предметів, які не знадобляться в майбутній професії, це не повернеться уже ніколи, перша закоханість, запізнення, втрачений сон, нудно, рано вставати, заборона на індивідуальність, ранки, наївність, не щирість, слёози, концтабір, непотрібні предмети.*

Ядерна та медіарна зони асоціативного поля лексеми *школа* репрезентують зміст цього поняття у свідомості інформантів, учорашніх випускників, виділяючи у ньому процес навчання, суб'єкти освітнього процесу та його атрибути. Сучасна школа у майбутніх педагогів насамперед асоціюється з *друзями, однокласниками, вчителями*. Значущість цього слова-стимулу в житті першокурсників підтверджено словами-реакціями: *другий дім 16, освіта 12, спогад 11, одинадцять років 8, дитинство 7, радість 4, розвиток 4.*

Зауважимо, що порівняно небагато негативних реакцій на слово-стимул *школа* зафіксовано на ближчій периферії: *гроші 3, чергування 3, прогули 3, втома 3, стрес 3, нудьга 3, пекло 2, штори 2, несмачна їжа 2.*

Проблеми сучасного закладу освіти презентовано асоціатами: *відстала система освіти, тераріум, виклик, хвороби, примус, непотрібний матеріал тих предметів, які не знадобляться в майбутній професії, рано вставати, заборона на індивідуальність, горе, теорія без практики, заборона, заборгованість, булінг, конкуренція, «Колонія суворого режиму», застарілі методи викладання,*

нерозуміння дітей, в'язниця, канцелярія, чотири стіни, застаріла система, виживання, бійки у віддаленій периферійній зоні.

Ураховуючи семантику слів-реакцій, ми згрупували їх за тематичним сферами «Процес навчання», «Суб'єкти освітньої діяльності», «Будівля, атрибути школи», «Почуття, емоції, пов'язані зі школою», «Інше» і виявили певні особливості цього асоціативного поля. Найбільше асоціацій характеризують процес навчання (249 слів-реакцій, 38,5 %), інші тематичні групи кількісно значно менші: «Суб'єкти освітньої діяльності» (125 слів-реакцій, 19,2 %), «Будівля, атрибути школи» (108 слів-реакцій, 17 %), «Почуття, емоції, пов'язані зі школою» (94 слова-реакції, 14,5 %), «Інше» (72 слова-реакції, 10,8 %). Результати кількісного аналізу тематичних сфер асоціативного поля лексеми *школа* узагальнено в чотирьох діаграмах (ДОДАТОК 3, рис. 1 - 4).

У словах-реакціях тематичної сфери «Процес навчання» домінують назви традиційних форм організації освітнього процесу: *урок, оцінки, олімпіади, екзамени, домашня робота, завдання, контрольні тощо.*

Тематична сфера ««Суб'єкти освітньої діяльності»»: *друзі, однокласники, вчитель, директор, учні, діти, колектив, весела компанія, сім'я, покоління, учень, завуч, викладачі, однокласники не найпомітніші, однолітки, ведучі.* Зауважимо, що лише один асоціат цієї групи має негативне значення: *однокласники не найпомітніші.*

Тематична сфера «Будівля, атрибути школи»: *заклад, другий дім, їдальня, дзвоник, будівля, парта, учительська, клас, крейда, кабінет, штори, несмачна їжа, скелети, колби з вонючими препаратами, кабінет інформатики, блакитний колір, гарний коридор, бутерброди, повсякденність, лінолеум, канцелярія, чотири стіни.* Ця група слів-реакцій відображає певні соціальні стереотипи сприйняття школи з конотативним компонентом: *дзвоник, крейда, штори, несмачна їжа, лінолеум, чотири стіни.*

Тематичну сферу «Почуття, емоції, пов'язані зі школою» представлено асоціатами-антонімами: *другий дім – пекло, концтабір, «Колонія суворого*

режиму», веселощі – стрес, горе із суттєвою кількісною перевагою номінацій з позитивною семантикою.

В асоціативному полі слова-стимулу *школа* частотними є лексеми і конструкції на позначення часових проміжків: *одинадцять років 8, канікули 8, дитинство 7, час 7, осінь 2, рано вставати, ранки, одинадцять класів*.

Як і в асоціативному полі лексеми *учитель*, культурно маркованих асоціатів до слова *школа* зафіксовано мало: *фільм «Академія Рошмар», Холден Калфілл, серіал «Школа»*. (Фільм *«Академія Рошмар»* (в оригінальному написанні інформанта, правильно – *Рашмор*) – про ексцентричного підлітка і шкільне кохання (1998); *Холден Калфілл* (в оригінальному написанні інформанта, правильно – *Холден Колфілд*) – герой роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті»; *серіал «Школа»* – український телесеріал про життя сучасної школи, підлітків, їхні стосунки з учителями та батьками (2018-2019 рр.).

Отже, ми проаналізували окремі змістові і структурні риси асоціативного поля слова-стимулу *школа*. Учасники асоціативного експерименту – вчорашні випускники школи, які переважно самостійно обрали педагогічний фах. Уважаємо позитивним той факт, що за результатами нашого дослідження, у мовній картині світу інформантів, фрагмент якої презентує асоціативне поле лексеми *школа*, домінантними є слова-реакції *друзі, урок, навчання*. Використання групи асоціатів на зразок *теорія без практики, булінг, конкуренція, нерозуміння дітей тощо* підтверджує реалістичність уявлень майбутніх учителів про труднощі сучасної школи як відображення загальних суспільних проблем.

2.3 Семантика лексеми *урок* в аспекті асоціативних реакцій

За матеріалами одинадцятитомного тлумачного «Словника української мови», *урок*: 1. Завдання, навчальна робота, які даються учневі для підготовки до наступного заняття. 2. перев. чого. Навчальне заняття; певний проміжок часу, відведений для заняття з окремого предмета; // перев. у мн. Приватні навчальні заняття, робота репетитора. 3. заст. Робота, визначена, доручена для

виконання на певний час. 4. перен. Подія, звичайно неприємна або важка для кого-небудь, взагалі те, з чого можна зробити певний висновок, збагатитися досвідом на майбутнє; // Висновок, логічний підсумок чого-небудь, що має значення у майбутньому [Словник української мови: в 11 томах. Том 10. С. 481].

За «Українським педагогічним словником», *урок* – основна організаційна форма навчально-виховної роботи в школі. Проводиться з постійним складом учнів, у межах точно встановленого часу, за сталим розкладом й чітко визначеним змістом навчання. Урок є складовою частиною класно-урочної системи навчання [Гончаренко, с. 340].

У результаті вільного асоціативного експерименту отримано **614 слів-реакцій** на слово-стимул *урок* (окремі інформанти відповіли 6 і більше асоціаціями). Асоціативне поле слова-стимулу *урок* представлено в ДОДАТКУ 4.

До ядерної зони асоціативного поля лексики *урок* за результатами вільного асоціативного експерименту увійшли реакції: *45 хвилин 28, учитель 23, знання 23, бали 21, зошити 20, контрольна робота 20, оцінки 19, домашнє завдання 16, навчання 13, нудьга 13, інформація 11, дзвінок 11, дошка 11, завдання 11, парта 10.*

До медіарної зони зараховуємо: *час 8, пізнання 8, відповіді 8, сон 7, самостійна робота 7, нудно 7, матеріал 6, перерва 6, цікаво 6, домашня робота 5, питання 5, конспекти 5, щоденник 5, опитування 5, підручники 5, підготовка 5, спілкування 5, книжки 5, тиша 5.*

Ближчу периферію представлено такими лексемами: *веселоці 4, цікавий 4, крейда 4, розуміння 4, оцінювання 4, цікавість 4, очікування перерви 3, відповідь 3, задачі 3, виховання 3, стрес 3, прогул 3, учні 3, сум 3, школа 3, клас 3, сміх 3, щось нове 3, зацікавленість 3, досвід 3, переживання 3, однокласник 3, активність 3, презентація 2, учителі 2, читання 2, портфель 2, правила 2, емоції 2, розвиток 2, формули 2, ручка 2, праця 2, подвійні*

листочки 2, розповідь 2, хвилювання 2, предмет 2, писати 2, зосередженість 2, нудний 2, враження 2, лінь 2, жарт 2, терпіння 2, письмо 2, вправа 2.

Віддалену периферію становлять одиничні реакції, наведемо окремі з них: *відсутність інтерактивності, цікаві історії, конкурси, 13 уроків англійської на тиждень, ігри, радість, морський бій, мафія, дискусія, голод, перевірка знань, напруженість, дивитися скільки хвилин до кінця, не завжди справедливість, страждання, друзі, смішні моменти, цікаві теми, години, реферати, багато запитань – мало відповідей, веселі уроки історії, тексти напам'ять, вірші, знуцання, тести, байдужість, екзамен, страх, помирання, вічність, проектор, піднята рука, покарання, куток, вивчення, пройшло 3 хвилини, а здається що 5 годин, нудота, історія, виступ, запам'ятовування, пояснення, книжка, дослід, експерименти .*

Ядерна зона асоціативного поля лексеми *урок* загалом відповідає лексикографічному значенню слова – форма навчальної роботи, заняття: *45 хвилин 28, знання 23, навчання 13, інформація 11, завдання 11.* Частотними є асоціації, пов'язані з атрибутами уроку: *бали 21, зошити 20, контрольна робота 20, оцінки 19, домашнє завдання 16, дзвінок 11, дошка 11, парта 10.* З-поміж реакцій ядерної зони також виділимо постать учителя на уроці (23 асоціати) і реакцію на позначення загальної атмосфери уроку: *нудьга 13.*

У медіарній зоні асоціативного поля лексеми *урок* переважають номінації, пов'язані зі змістом навчальної роботи: *відповіді 8, самостійна робота 7, матеріал 6, домашня робота 5, питання 5, конспекти 5, опитування 5, підручники 5, підготовка 5, книжки 5.* Зауважимо, що окремі реакції засвідчують значення уроку в освітньому процесі: *пізнання 8, цікаво 6, спілкування 5.* Два асоціати цієї зони демонструють традиційні стереотипи у сприйнятті уроку: *сон 7, нудно 7.*

Ближча периферія репрезентує форми навчальної роботи: *оцінювання 4, відповідь 3, задачі 3, щось нове 3, презентація 2, читання 2, правила 2, формули 2, розповідь 2, писати 2, вправа 2.* Зауважимо, що з-поміж них інноваційною є лише *презентація*. В емоційно маркованих асоціатах цього

поля позитивні (*веселоці 4, цікавий 4, сміх 3, щось нове 3, зацікавленість 3, зосередженість 2, жарт 2*) і негативні конотативні нашарування (*очікування перерви 3, стрес 3, прогул 3, сум 3, переживання 3, хвилювання 2, нудний 2, лінь 2*) розподілились приблизно однаково. На ближчій периферії виявилась також важлива складова освіти – *виховання 3*. Туди ж змістилися типові асоціати уроку: *крейда, очікування перерви, прогул, подвійні листочки*. Нагадаємо, реакцію *подвійні листочки* також зафіксовано в асоціативному полі слова-стимулу *учитель* (віддалена периферія).

Група реакцій віддаленої периферійної зони представлена одиничними, проте вмотивованими асоціатами переважно негативної семантики: *відсутність інтерактивності, морський бій, мафія* (припускаємо, гра), *голод, страждання, тексти напам'ять, вірші, реферати, знуцання, байдужість, страх, помирання, покарання, куток, шпаргалки, вирок, гноблення, втома, біль, не комфортність, тривога, повчання, важко, незрозуміло, сльози*. Окремі інформанти використали більш розлогі, іронічно забарвлені вирази в якості асоціацій: *дивитися скільки хвилин до кінця, не завжди справедливість, багато запитань – мало відповідей, до дошки..., до дошки піде..., тільки не мене до дошки, нерівність між учнями, дістаємо по двійці, бажання піти додому, хочеться спати*.

Зафіксовано також кілька унікальних, цілком суб'єктивних реакцій: *13 уроків англійської на тиждень, насолода краєвидом за вікном, вікно з найцікавішим сюжетом під час потоку слів вчителя, що вводить в транс і, припускаємо, в антонімічному значенні урок – вікна*.

Значно менше у периферійній зоні асоціативного поля слова-стимулу *урок* реакцій із позитивною семантикою: *цікаві історії, конкурси, ігри, радість, дискусія, смішні моменти, цікаві теми, веселі уроки історії, цікавинки, висловлення своїх думок, діалоги, конкуренція, мозковий штурм, свобода слова, зацікавлення*. Пояснюємо такі суттєві кількісні відмінності в сприйманні уроку як форми навчальної роботи насамперед труднощами, пов'язаними із трансформаціями освітнього процесу, суперечностями між традиційними

формами роботи з учнями і потребами суб'єктів навчання, зміною пріоритетів сучасної молоді. До речі, з-поміж асоціатів зафіксовано лише одиничний: *телефон*, хоча загальновідомою є пристрасть школярів до різноманітних технічних пристроїв.

Як і в асоціативному полі слова-стимулу *школа*, в якості реакцій на лексему *урок* ужито позначення часових проміжків: *години, вічність, пройшло 3 хвилини, а здається, що 5 годин, 40 хвилин*.

Загалом аналізуючи асоціативне поле лексеми-стимулу *урок*, наголосимо, що у мовній картині світу майбутнього педагога, фрагмент якої презентує вказане поле, пріоритетна форма освітнього процесу асоціюється насамперед зі знанням, навчанням, інформацією. Проблеми організації уроку, його змістового наповнення і технічного забезпечення, а також рівень та способи комунікації учасників освітнього процесу залишаються актуальними для сучасної школи, тому відображені в мовній свідомості першокурників.

ВИСНОВКИ

Складна ситуація в освітній галузі, трансформації змісту і форми шкільного навчання, видозміни статусів учасників освітнього процесу, необхідність коригування взаємодії педагога та учня в нових умовах визначили актуальність нашої наукової роботи, метою якої є дослідження асоціативного поля лексем *учитель, школа, урок* для виявлення семантичних зрушень у цих словах, нових конотаційних нашарувань.

Для реалізації окресленої мети проаналізовано семантику слів *учитель, школа, урок* за тлумачним і термінологічним словниками; проведено вільний асоціативний експеримент, в якому взяли участь 106 інформантів – студенти першого курсу педагогічної спеціальності. За матеріалами анкет сформовано джерельну базу дослідження – **1802 слова**; укладено асоціативні поля слів-стимулів *учитель, школа, урок*, охарактеризовано їх зміст і структуру.

Матеріали вільного асоціативного експерименту відтворюють універсальні когнітивні структури (знання) та індивідуальні риси інформантів, зміст їхніх особистісних уявлень про *учителя, школу, урок*, це уможлиблює визначення семантичного обсягу вказаних лексичних одиниць. Асоціативні зв'язки слів-стимулів репрезентують особливості образів мовної картини світу, отже, і окремі ціннісні орієнтації суспільства.

Вибір слів-стимулів для нашого експерименту зумовлено кількома причинами: вони є соціально значущими, належать до активного складу лексичної системи, актуалізовані у мовній свідомості народу складними трансформаційними процесами у суспільстві. Маючи усталене значення в мові, зафіксоване лексикографічними джерелами, кожна з цих лексем упродовж останніх років суттєво змінила конотаційний компонент семантичної структури, що спричинено специфікою сучасної мовної картини світу та її усвідомленням мовцями, насамперед молоддю. Крім того, обрані нами для асоціативного експерименту слова-стимули *учитель, школа, урок* не входять до реєстру жодного із відомих асоціативних словників, за винятком «Словника

асоціативних означень іменників в українській мові» Н. П. Бутенко, де зафіксовано асоціативні означення лексем *школа* і *урок*.

У результаті вільного асоціативного експерименту отримано **540 слів-реакцій** на слово-стимул *учитель*. Ядерну зони утворюють асоціати: *наставник, знання, навчання, мудрість, урок, розум, школа, оцінки, повага, друг*. Ядерна та медіарна зони асоціативного поля підтверджують, що сучасний учитель найбільше асоціюється зі школою та учнями, зокрема з їх навчанням і вихованням, що відповідає лексикографічному витлумаченню цієї лексеми.

У результаті зіставлення асоціативних полів слова-стимулу *учитель*, сконструйованого дослідницею О.Дзюбенко (2015 р.) і створеного за матеріалами нашого асоціативного експерименту (2020 р.), встановлено: зменшується кількість асоціатів тематичної сфери «Атрибути учителя», приблизно однаково зростають тематичні сфери «Позитивна характеристика учителя», «Негативна характеристика учителя». Кількісно переважають слова-реакції з позитивною семантикою: *повага, відповідальність, чесність, зацікавленість, креативний, коректний, харизма тощо*. Асоціації на позначення негативних рис характеру більш розгорнуті, експресивно забарвлені: *поганий настрій учителя, підвищений голос, не ідеальний, жага показати себе з кращого боку, сварки, тиран, училка*.

На слово-стимул *школа* отримано **648 слів-реакцій**. До ядерної зони увійшли асоціати: *друзі, урок, навчання, однокласники, вчитель, заклад, перерва, знання, другий дім, їдальня, дзвоник, домашнє завдання, освіта, спогад, будівля, директор*. Ураховуючи семантику слів-реакцій, ми згрупували їх за тематичним сферами «Процес навчання» (249 слів-реакцій, 38,5 %), «Суб'єкти освітньої діяльності» (125 слів-реакцій, 19,2 %), «Будівля, атрибути школи» (108 слів-реакцій, 17 %), «Почуття, емоції, пов'язані зі школою» (94 слова-реакції, 14,5 %), «Інше» (72 слова-реакції, 10,8 %).

Сучасна школа у майбутніх педагогів насамперед асоціюється з *друзями, однокласниками, вчителями*. Значущість цього слова-стимулу в житті першокурсників підтверджено словами-реакціями: *другий дім, освіта, спогад*,

одинадцять років, дитинство, радість, розвиток. Порівняно небагато негативних асоціацій на слово-стимул школа зафіксовано на ближчій периферії: гроші, прогули, втома, стрес, нудьга, пекло, штори, несмачна їжа і значно більше – на віддаленій, з-поміж них переважають конотативно навантажені: тераріум, заборона на індивідуальність, горе, теорія без практики, заборона, заборгованість, булінг, конкуренція, «Колонія суворого режиму», в'язниця, канцелярія.

У результаті вільного асоціативного експерименту отримано **614 слів-реакцій** на слово-стимул *урок*. До ядерної увійшли реакції: *45 хвилин, учитель, знання, бали, зошити, контрольна робота, оцінки, домашнє завдання, навчання, нудьга, інформація, дзвінок, дошка, завдання, партя*. В емоційно маркованих асоціатах медіарного поля позитивні (*веселоці, цікавий, сміх тощо*) і негативні конотаційні нашарування (*очікування перерви, стрес, лінь тощо*) розподілились приблизно однаково. У кожному асоціативному полі зафіксовано групи слів-реакцій, пов'язані з соціальними стереотипами: *школа – стрес, гроші, штори*.

Зауважимо, що сконструйовані за результатами вільного асоціативного експерименту асоціативні поля слів-стимулів *учитель, школа, урок* проаналізовано нами лише частково. Потребує ґрунтовнішого теоретичного опрацювання процедура виокремлення ядерної, медіарної та периферійної зон поля. Також ми не згрупували слова-асоціати за семантичною близькістю, не проаналізували частиномовну належність реакцій. Ці завдання і складають перспективні напрями продовження нашої наукової розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды в 2-х т. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва, 1995. 767 с.
2. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів, 1979. 120 с.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Львів, 1989.
4. «Великий тлумачний словник української мови». URL: <https://slovnkyk.me/dict/vts/%D0%B0%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення 20.01.2021).
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 373 с.
6. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков, 2001. 316 с.
URL: <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=97> (дата звернення 20.01.2021).
7. Горошко Е. И. Проблемы проведения свободного ассоциативного эксперимента (методологические аспекты).
URL: <http://www.textology.ru/goroshko/problem.html> (дата звернення 20.01.2021)
8. Денисевич О.В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження особливостей формування мовної картини світу. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 92–97.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_15 (дата звернення 21.01.2021)
9. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 22(2). С. 334–340. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22\(2\)_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22(2)_44) (дата звернення 21.01.2021)

10. Дзюбенко О. М. Динаміка розвитку концепту учитель (на матеріалі епітетів літературно-художнього дискурсу латинської, англійської та української мов). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер. Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 177–179.
11. Дзюбенко О. М. Концепт *навчання* в мовній картині світу української студентської молоді (за даними психолінгвістичного експерименту). *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*, vol. III: 2015, pp. 53–62.
12. Загородня О. Ф. Асоціативні поля суспільно-політичної лексики в мовній картині світу українців (комп'ютерне опрацювання результатів психолінгвістичного експерименту). Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.21. Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. Національний педагог. ун-т імені М.П. Драгоманова, Київ, 2018. 256 с.
13. Закорко С. В. Свободный ассоциативный эксперимент как основной метод психолингвистического исследования. *Наука о человеке: гуманитарные исследования*. 2012. № 1 (9). С. 105–108.
14. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. № 5–6, 2004. С. 12–22.
15. Кушмар Л. В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.
16. Леонтьев А. А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах *Словарь ассоциативных норм русского языка*. Москва, 1977. С. 5–17.
17. Лінгвістичний портал Mova.info URL: <http://www.mova.info/> (дата звернення 20.01.2021)
18. Лисиченко Л.А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 36–41.
19. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 25–32.
20. Мартінек С. Український асоціативний словник: від стимулу до

реакції. Український асоціативний словник: у двох томах. Том 1. Львів, 2007. 466 с.

21. Мартінек С. Український асоціативний словник: від реакції до стимулу. Український асоціативний словник: у двох томах. Том 2. Львів, 2007. 466 с.

22. Марфіна Ж. Мовна асоціація як поняття психолінгвістики та лінгвостилістики. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 366–372.

23. Марчук У. Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2009. 20 с.

24. Науково-освітній кластер CLAIM (Computer Linguistics, Artificial Intelligence, Multimedia and more). URL: <http://it-claim.ru/> (дата звернення 02.02.2021)

25. Недашківська Т. Є. Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 126–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_21 (дата звернення 22.01.2021)

26. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава, 2008. 712 с.

27. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.

28. Семенов О., Базиль Л. Мовна особистість учителя в художній літературі: навч. посіб. Київ, 2008. 224 с.

29. Сердійчук Л. П. Концепт TEACHER в автобіографічному дискурсі лауреатів нобелівської премії. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2014. Вип. 4. С. 225–229.

30. Сиротюк З., Романишин І. Лексико-семантичне поле концепту «вчитель». *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника* (Івано-Франківськ, Україна). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/746.pdf> (дата звернення 03.02.2021)

31. Словник української мови: в 11 томах (СУМ 11). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 06.02.2021)
32. Словник української мови: в 20 томах (СУМ20). URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/> (дата звернення 06.02.2021)
33. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем. *Мовознавство*. 2002. № 6. С. 87–91.
34. Спиридонова Л. К. Асоціативний експеримент як засіб дослідження образу світу. *Наука і освіта*. 2015. № 1. С. 152–158.
35. Сурмач О.Я. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 22–24. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_ (дата звернення 02.02.2021)
36. Тараненко К. В. Асоціативний експеримент як метод дослідження прагматики антонімії української мови. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2014. Вип. 15. С. 79–87.
37. Терехова Д. І. Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наукові записки*. Вип. XXVI. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград, 2000. С. 236–246.

Асоціативне поле слова-стимулу *учитель**(Слова-асоціати подаємо в оригінальному написанні інформантів)*

Учитель (540) – наставник 29, знання 24, навчання 19, мудрість 18, урок 15, розум 13, школа 13, оцінки 12, повага 12, друг 12, професія 9, виховання 9, освіта 7, крик 6, приклад 6, друга мама 6, пояснення 6, дошка 6, освічена людина 5, вихователь 5, досвід 5, журнал 5, професіонал 5, «Дзвінок для вчителя!» 4, окуляри 4, відповідальність 4, строгість 4, праця 4, порадник 4, розумний 4, суворість 4, авторитет 4, страх 4, компетентність 4, поведінка 3, освіченість 3, викладання 3, червона паста 3, жінка 3, допомога 3, контроль 3, доброта 3, ставлення 3, класний керівник 3, підтримка 3, повчання 3, робота 3, вимогливий 3, математика 3, знавець 2, несправедливість 2, справедливий 2, елегантність 2, байдужість 2, провідник 2, непорозуміння 2, гнів 2, інформація 2, діловий стиль 2, розумна людина 2, ЗНО 2, натхнення 2, крейда 2, джерело знань 2, мислитель 2, контрольна робота 2, стрес 2, накази 2, креативність 2, розвиток 2, наполегливість 2, вимоги 2, мовець 2, спеціаліст 2, оратор 2, чесність 2, дисципліна 2, не цікаво 2, настрій 2, зауваження 2, дискусії 2, вчення, взірць, навчальний предмет, серйозність, зацікавленість, методика, пригнічення, креативний, коректний, відповідальний, щоденник, дозвілля, строгий, начитаність, клас, питання, 1 вересня, зразок, харизма, дикція, правило, промова, лекція, дзвінок, людина, яка навчає; іноді людина, яка дратує, викликає повагу; той, хто не завжди зрозумілий мені, повний ідеал поведінки (має бути), «Зараз батькам твоїм зателефоную!», фізична та інтелектуальна втома, апатія, байдужа людина, геній, бідність, «писанина», зайнятість, відносини, спілкування, похвала, гордість, нагороди, участь в олімпіаді; нагадування про те, що якщо ти не прочитаєш, ніхто не прочитає, обізнаність, вимогливість, шорти, стильність, стриманість, толерантність, терпеливість, українська мова, не рівноправ'я; думка, якої ти маєш притримуватись, щоб сподобатися учителю; учителі «старої закалки», етика,

години переконання, інша думка, вправа, письмо, діти; людина, яка має знання, вихована людина, подвійний листочок, досвідчена людина, «любімчики», високомірність, кмітливість, заборона, висота, настанови, помилки в перевірці контрольних робіт, зверхність, прагнення дати кращі знання, наука, втілення доброти, гарний настрій, об'єктивність, нестача досвіду, екзамен, фільм «Вчитель на заміну», турбота, пунктуальність, хвилювання при запитаннях, вчити, буде змушувати щось робити, що будемо робити, безкінечні записи в журналі, двійки, коротка зачіска, прискіпливий погляд, хімія, іноді не цікавий, піклування, сварки, спідниця, указка, тиран, кіборг, добряк, училка, всезнайка, комік, розжовування, поганий настрій учителя, іноді довіра, підвищений голос, однакове ставлення до всіх; той, що віддає, ділиться власними знаннями; напутник (направляє на правильний шлях); той, хто висловлює правила; зловживання, історії про життя на уроках, вміння комунікації, «А куди подівся комунізм?», анекдоти від бабусі директора, Прометей знань, не ідеальний, жага показати себе з кращого боку, неймовірність побачити його поза межами школи; людина, яка допоможе в певних питаннях; німецька, англійська, гарний; людина, яка допоможе в певних питаннях; той, що навчає, рятівник, диригент, цікавість, жалість, жарти з фейсбука, зарубіжна, Анжела Юріївна, сила (адже важко бути учителем), товариш; людина, яка вміє знайти підхід до дитини, розкрити її таланти; впевненість, уся душа «вкладена» в роботу, творчість, відкритість.

Асоціативне поле слова-стимулу *школа*

(Слова-асоціати подаємо в оригінальному написанні інформантів)

Школа (648) – друзі 42, урок 42, навчання 31, однокласники 26, заклад 21, вчитель 21, перерва 19, знання 17, другий дім 16, їдальня 15, дзвоник 14, домашнє завдання 13, освіта 12, спогад 11, будівля 11, директор 10, парта 9, оцінки 8, ЗНО 8, одинадцять років 8, канікули 8, олімпіади 7, дитинство 7, випуск 7, час 7, учні 5, книги 4, веселощі 4, діти 4, учитель 4, радість 4, колектив 4, 1 вересня 4, розвиток 4, екзамени 4, учительська 3, дім 3, розваги 3, гроші 3, клас 3, чергування 3, прогули 3, домашня робота 3, втома 3, стрес 3, нудьга 3, цікаво 2, весело 2, перше кохання 2, крейда 2, пекло 2, кабінет 2, завдання 2, форма 2, пам'ять 2, батьківські збори 2, осінь 2, контрольні 2, штори 2, несмачна їжа 2, храм знань 2, гуртки 2, друга домівка 2, відстала система освіти, викладацький склад, фільм «Академія Рошмар», Холден Калфілл, обов'язкова міра, залежність від вчителя до його викладу та відношення до предмету, період соціалізації, тераріум, виклик, стійкість, позитивні моменти, комфорт, затишок, щастя, мало сну, розмови, класно, круто, гарно, неймовірно, хвилювання, переживання, весела компанія, хвороби, примус, творчість, скелети, колби з вонючими препаратами, контрольна робота, кабінет інформатики, сім'я, проблеми, покоління, правила, повага, портфель, журнал, непотрібний матеріал тих предметів, які не знадобляться в майбутній професії, це не повернеться уже ніколи, перша закоханість, запізнення, втрачений сон, нудно, рано вставати, заборона на індивідуальність, ранки, наївність, не щирість, сльози, концтабір, непотрібні предмети, «Кам'яна стіна», тепло, похід класом в театр, кіно, поїздки, учень, лінійка, перше вересня, концерти, свята, екскурсії, тренування, вересень, шкільні заходи, похвальний лист, безсоння, лабораторні, нестача, багато знань, фізкультура, вальс, горе, туризм, завуч, викладачі, ранній підйом, місце для проявлення своїх

повноважень можливостей, місце для зустрічей людей, недосип, відсутність різноманіття, підготовка до університету, досягнення, хаос, блакитний колір, ігри, виховання, деякі предмети є непотрібні для глибокого навчання, конференції, презентації, гарний коридор, бутерброди, повсякденність, теорія без практики, заборона, заборгованість, суспільство, булінг, конкуренція, незабутньо, ніжні почуття, одинадцять класів, тягар, подорожі, щоденник, різні предмети, будильник, вистави, приколи, поїздки, підручник, спільні обіди, міністерство освіти, залежність від програми, дисципліна, серіал «Школа», місце, де діти навчаються, чудові моменти з друзями, нові інформації, нові знайомства, цитадель знань, однокласники не найпомітніші, новорічні подарунки, участь у заходах, однолітки, соціалізація, наука, фізика, робота, дискотека, оберіг знань, шанс самовираження, захоплення, «Колонія суворого режиму», застарілі методи викладання, любов, нерозуміння дітей, пізнавально, лінолеум, рано прокидатися, нудить, виступ, ведучі, настрій, в'язниця, канцелярія, чотири стіни, табель, застаріла система, виживання, бійки.

Результати кількісного аналізу тематичних сфер асоціативного поля лексеми *школа*

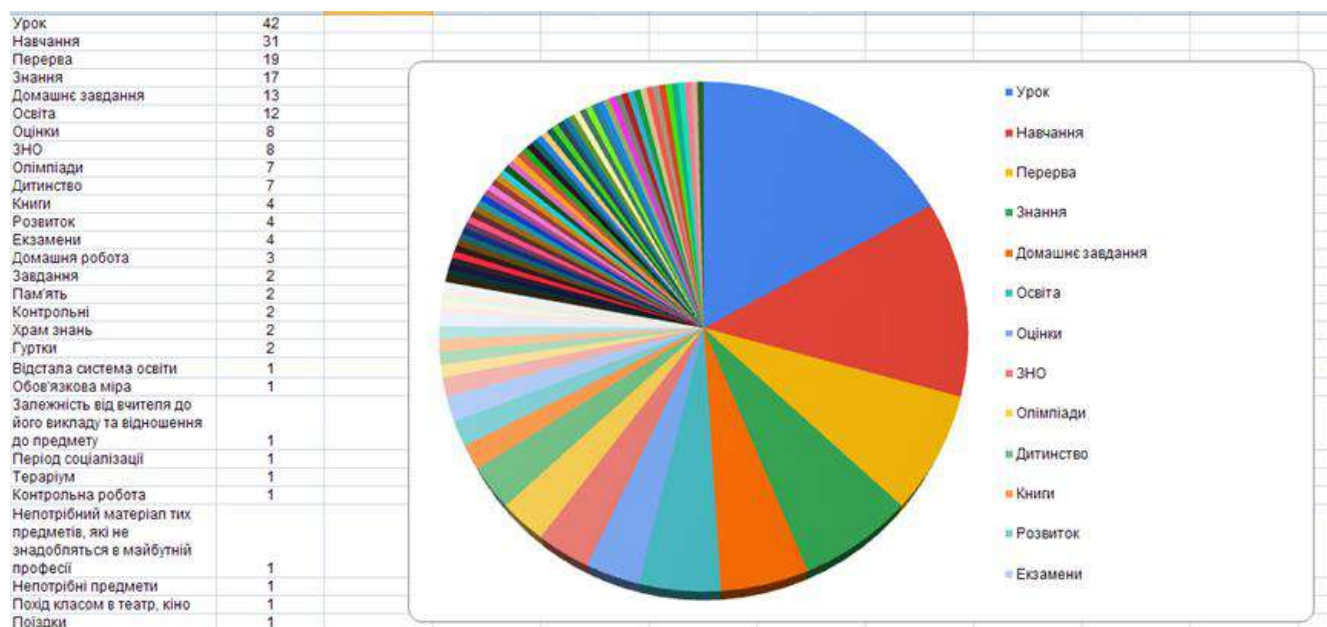

Рис. 1 Процес навчання

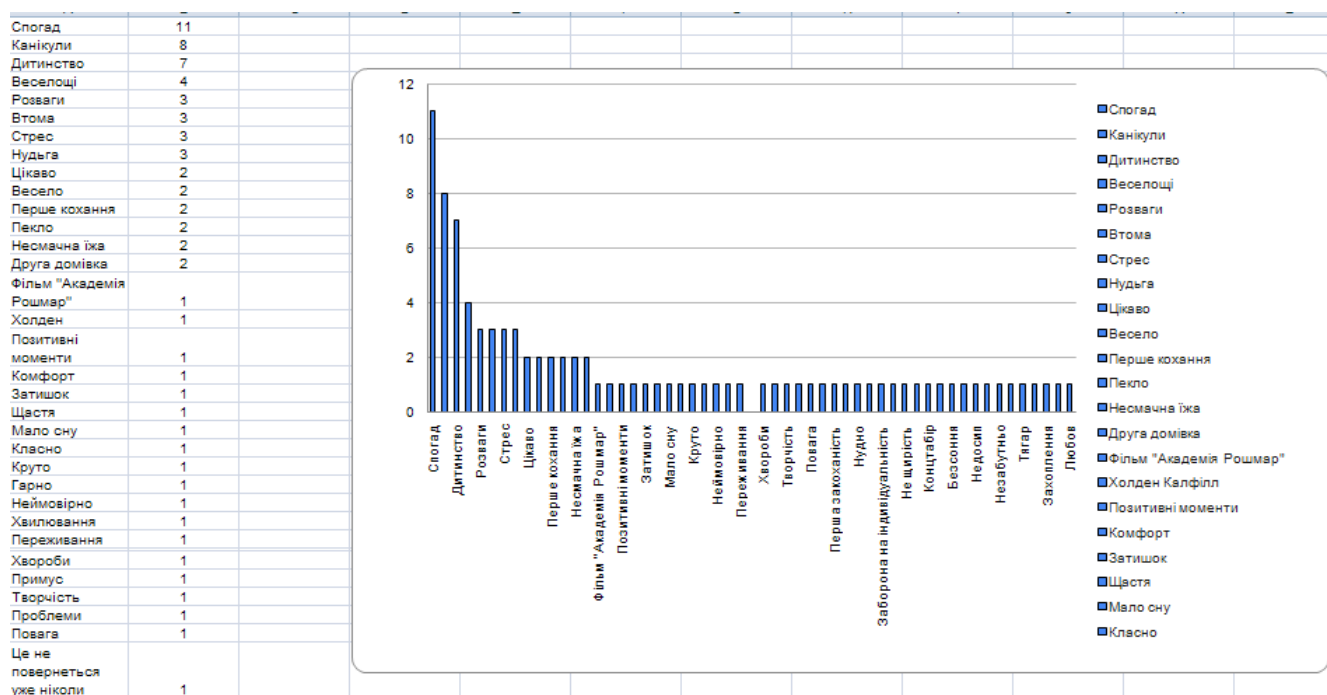

Рис. 2 Почуття, емоції, пов'язані зі школою

Заклад	21
Другий дім	16
Їдальня	15
Дзвоник	14
Будівля	11
Парта	9
Учительська	3
Клас	3
Крейда	2
Кабінет	2
Штори	2
Скелети	1
Колби з вонючими препаратами	1
Кабінет інформатики	1
Блакитний колір	1
Гарний коридор	1
Бутерброди	1
Повсякденніст ь	1
Лінолеум	1
Канцелярія	1
Чотири стіни	1
Усього:	108

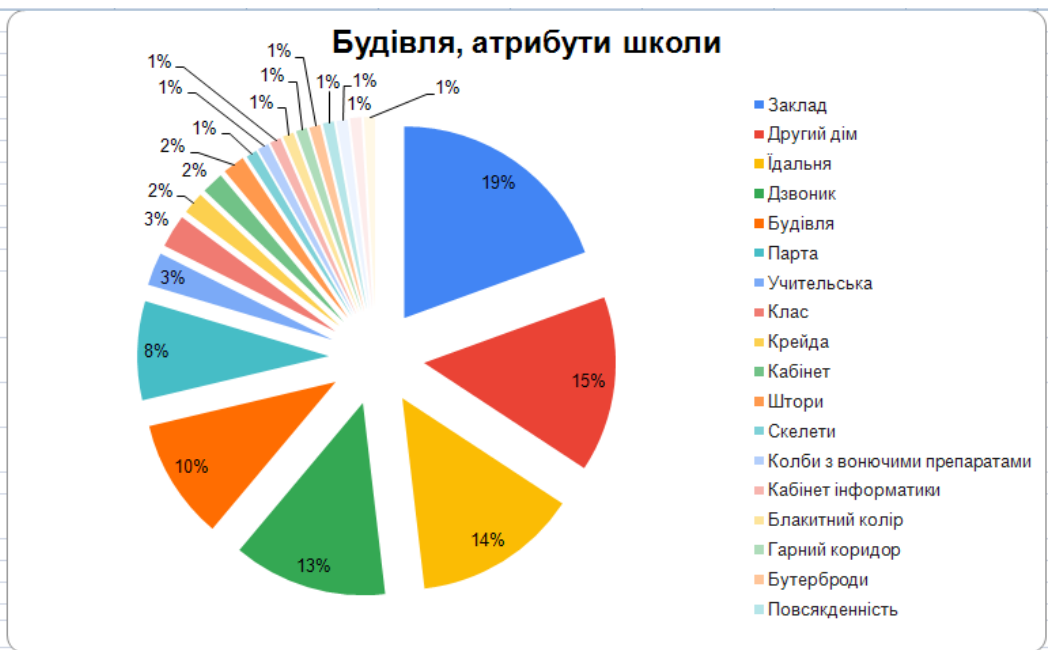

Рис. 3 Будівля, атрибути школи

Друзі	42
Однокласники	26
Вчитель	21
Директор	10
Учні	5
Діти	4
Учитель	4
Колектив	4
Весела компанія	1
Сім'я	1
Покоління	1
Учень	1
Завуч	1
Викладачі	1
Однокласники не найпомітніші	1
Однолітки	1
Ведучі	1
Усього:	125

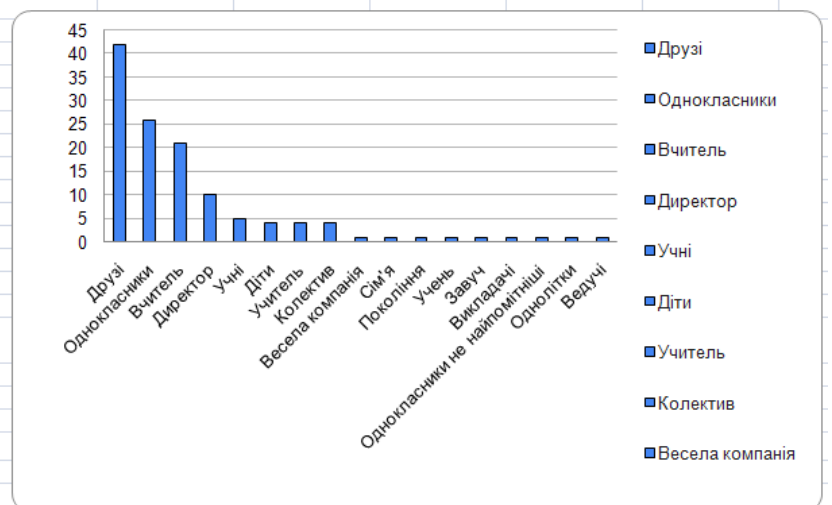

Рис.4 Суб'єкти освітньої діяльності

Асоціативне поле слова-стимулу урок

(Слова-асоціати подаємо в оригінальному написанні інформантів)

Урок (614) – 45 хвилин 28, учитель 23, знання 23, бали 21, зошити 20, контрольна робота 20, оцінки 19, домашнє завдання 16, навчання 13, нудьга 13, інформація 11, дзвінок 11, дошка 11, завдання 11, парта 10, час 8, пізнання 8, відповіді 8, сон 7, самостійна робота 7, нудно 7, матеріал 6, перерва 6, цікаво 6, домашня робота 5, питання 5, конспекти 5, щоденник 5, опитування 5, підручники 5, підготовка 5, спілкування 5, книжки 5, тиша 5, веселощі 4, цікавий 4, крейда 4, розуміння 4, оцінювання 4, цікавість 4, очікування перерви 3, відповідь 3, задачі 3, виховання 3, стрес 3, прогул 3, учні 3, сум 3, школа 3, клас 3, сміх 3, щось нове 3, зацікавленість 3, досвід 3, переживання 3, однокласник 3, активність 3, презентація 2, учителі 2, читання 2, портфель 2, правила 2, емоції 2, розвиток 2, формули 2, ручка 2, праця 2, подвійні листочки 2, розповідь 2, хвилювання 2, предмет 2, писати 2, зосередженість 2, нудний 2, враження 2, лінь 2, жарт 2, терпіння 2, письмо 2, вправа 2, відсутність інтерактивності, цікаві історії, конкурси, 13 уроків англійської на тиждень, ігри, радість, морський бій, мафія, дискусія, голод, перевірка знань, напруженість, дивитися скільки хвилин до кінця, не завжди справедливність, страждання, друзі, смішні моменти, цікаві теми, години, реферати, багато запитань – мало відповідей, веселі уроки історії, тексти напам'ять, вірші, знущання, тести, байдужість, екзамен, страх, помирання, вічність, проектор, піднята рука, покарання, куток, вивчення, пройшло 3 хвилини, а здається що 5 годин, нудота, історія, виступ, запам'ятовування, пояснення, книжка, досліди, експерименти, цікавинки, алгебра, література, навчальний процес, насолода краєвидом за вікном, інформативний, відповідальність, шпаргалки, подруга, догани, похвала, хімія, німецька, українська, російська, математика, фізика, практика, 40 хвилин, сидіння, зарубіжна, висловлення своїх думок, діалоги, конкуренція, окуляри,

концентрація, до дошки, можливість виразитися, соціалізація, дівчата, вікно з найцікавішим сюжетом під час потоку слів вчителя, що вводить в транс, відкритий урок, вирок, лінійка, олівець, серйозність, суворість, гноблення, нерівність між учнями, телефони, цілеспрямованість, наполегливість, втома, мозковий штурм, до дошки піде..., класна робота, біль, ніякого позитиву, бажання піти додому, тільки не мене до дошки, не комфортність, обговорення, тривога, увага, адреналін, вчителі, прозріння, розв'язання, важність, канцелярія, хочеться спати, отримання знань, багато уроків, учень, повчання, важко, пізнавально, незрозуміло, джерело, улюбленець, двісчник, відмінник, хорошист, класна кімната, тепла обстановка, задоволення, свобода слова, сльози, робота, труднощі, зацікавлення, вимога, дістаємо по двійці, вікна.

Зразки анкет інформантів

Боднар Марини, 1АА

1. учителів – наставник, товариш з фейсбука, заручілка, друга мама,
2. школа – друзі, навчання, уроки, камікуми, радість, однокласники, мало сна, ЗНД, перерва, ідальня
3. уроки – контрольні, самостійні, задачі, заручілка, домашня робота, процуки

Шкабара О. 1АА

- 1) учителів – авторитет, професіонал, радник, людина, яка вміє знайти підхід до дитини, розкрити її таланти; впевненість, усе душа вкладено в роботу, креативність, творчість, відкритість
- 2) школа – комфорт, затишок, друзі, щастя, веселощі, знання
- 3) урок – знання, оцінки, хвилювання, конкуренція, оцінювання.

41

Курченко І.

- 1) Курченко - вірши, мови, вежова-
мство, приклад для
самоосвіди, освіта морина,
франс, тайно встановлені правила
- 2) школа - вправи, знання, горині
це, дрізі, навчання,
підняття світу, правила,
належне, нова
- 3) урок - висиди, розмови, клас,
занамовування, навчання
роздуми, порівняння, цікаво,
краса нове.

Шмидтова Анна 1905

1. учитель - урок, журнал, класний ке-
рівник, накази, червона праця, щоденник
2. школа - 11 років, друзі, одноклас-
ники, прощай, випуск, щітки, ас-
тат
3. урок - вчитель, парта, щоденник,
зшити, домашні завдання, прощай,
нудно